

Mészáros Zoltán

∴ Szabadkai Történelmi Levéltár
 ∴ mzolta@gmail.com

EGY VIHAROS ÉVSZÁZAD KÖZEPÉN (I)

Amidst a Turbulent Century (I)

A huszadik századot meghatározó világháborúk befejeztével kontinensünk életében új, viszonylag békés, gyarapodó korszak következett. A második világháború vége a délszláv térségben is stabilitást teremtett, visszaállították a régi államhatárokat, s eközben Jugoszlávia a korábbihoz képest kis mértékben területileg is gyarapodott. Az európai és a jugoszláviai folyamatok impulzusai tovább alakították azt a struktúrát, amiben a vajdasági, közelebről az észak-bácskai lakosság élt.

Kulcsszavak: Jugoszlávia, Tito, II. világháború, békerendszer, külpolitika, belpolitika, Európa

BEVEZETŐ

„A totalitarizmus gyökere a lelkesedés és a meggyőződés; csak később sarjadnak belőle szervezetek, hatóság, karrierizmus.”

(Milovan Đilas) (JUDT 1. 280)

A huszadik század, különösen a közepe, rendkívül sok megpróbáltatást hozott Közép-Európának. Nemzetünk egészét, így a délvidéki/vajdasági magyarságot is hatalmas veszteségek érték. Mindkettőnek immár könyvtárnyi irodalma van, az utóbbi témakörben az első nagyobb visszhangot kiváltott feltáró munka szerzője Matuska Márton (MATUSKA 1991). A vajdasági magyarokhoz hasonlóan Jugoszlávia más nemzeti közösségei is rendkívül fordulatos, szenvedésekkel teli történelmet éltek meg.¹

A nagypolitika felől érkező, a korszakban sokszor kizárólagosan érvényesülő agresszivitás és gyűlöletkeltés akadálytalanul érezte hatását a mindenna-

¹ Ezeket látszólag rendkívül aprólékosan – de korántsem mindig tárgyilagosan – rögzítették a *Zločini okupatora u Vojvodini 1941–1944. Knjiga 1: Zločini okupatora u Bačkoj i Baranji. Knjiga 2: Zločini okupatora u Sremu – Sveska I. Knjiga 3: Zločini okupatora u Sremu – Sveska II. Knjiga 4: Zločini okupatora u Banatu.* Novi Sad, 1946. Hasonló köteteket más térségekre vonatkozóan is kiadtak, pl. a Drina mentére.

pok mikrotörténeiseiben. Egyének, családok, kisközösségek, tájegységek sorsa, népesedési viszonyai, gazdasági élete változott meg egy-egy politikai döntés hatására. A változások gyakran tragikusak voltak, és az ún. „kisemberek” életét is átalakították – sokszor hirtelen és visszavonhatatlanul. Ám nem felejthetjük el azt sem, hogy az agresszív ideológiák is az ún. „kisembereket” célozták meg, és minden a konfliktusban részt vevő oldalon a fegyver az ún. „kisemberek” kezében volt, ugyanúgy, ahogy a besúgástól és a kedvező alkalmak kihasználásától sem volt mentes a korszak. És ezt már nem csak a nagypolitikából érkező impulzusok számlájára írhatjuk.

A délszláv államban egy soktényezős, több törésvonallal jellemezhető háború zajlott, ennek eredményeképpen minden nemzet és nemzetiség és minden egyház alkalmassá vált arra, hogy az új hatalom negatív propagandájának célpontja legyen. Kulturális antropológiai értelemben a Vajdaságban ún. etnikus, illetve akként funkcionáló felekezetek voltak, bár ez, elsősorban a római katolikus egyház esetében, csak megszorításokkal érvényes, hiszen tevékenységét, akár egy-egy plébánián belül is, a kettős vagy többes nyelvi és etnikai kötődés jellemezte (PAPP 2003). Úgy vélem, ez a szemléletmód kiterjeszhető az egész volt Jugoszlávia területére. A háború végén nem csak magyar papokat (F. CIRKL 1998) ért bántalmazás. Magyar papokat súlyos diszkriminációk értek, emellett az eddigi publikációk szerint több mint harminc magyar pap áldozatról vannak adatok, noha a vezetéknevek nem mindig adnak támpontot a nemzetiség meghatározásában, ráadásul többen több nyelven is szolgáltak. A pogromok során meggyilkolt és a gyűjtőtáborokban elpusztult német lelkészek száma is jelentős. A kommunista hatalom minden egyházat igyekezett megrendíteni, később pedig nevetségessé tenni, bigottnak nyilvánítani.

1944 őszén a szovjet csapatok és velük a partizánok elérték a Tisza mente térségét, amit a magyar honvédség lényegében nagyobb ellenállás nélkül adott fel a túlerővel szemben. Az addig ismeretlen hatalom – amely a polgári délszláv államhoz viszonyítva is új volt – a lehető leggyorsabban rendezkedett be társadalmi, gazdasági, politikai és közigazgatási téren egyaránt. A Délvidék ismét impériumváltást élt át, ezúttal azonban az új rendszer a korábbinál stabilabb lett, és a későbbiek során volt ideje berendezkedni minden szinten.

A majdani titóizmus alapjait a foçai dokumentumok és az AVNOJ (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács) ülései rakták le. Helytelenül járnánk el, ha Titót egyszerűen sztálinistának tekintenénk, mégis, ez nagyjából az 1944–45 és 1949–50 közötti szakaszra igaz! A sztálini rendszertől inspirálva, a klasszikus pogári tanok ismeretében, a helyi viszonyok figyelembevételével, valamint a történések esetlegességétől alakítgatva jött létre és fejlődött tovább a jugoszláviai rendszer. Tito a háborúban még a szövetségesek között táncolt, azonban az első lehetőség alkalmával kikoszarolta a Nyugatot, amit később rendkívül éles

retorikával kapcsolt össze a „fasisztákkal”. A fasiszta szó a közvéleményben ekkoriban a legmélyebb gyűlöletet ébresztette. A jugoszláv retorika azért élesedett ki, mert Nyugatról akadályozták meg, hogy Tito a már meglévők mellé további olasz és osztrák területeket szerezzen. Ekkoriban a nemzetközi porondon Tito szinte sztálinistább volt Sztálinnál. Sorra teremtette a konfliktusgóccokat – nem tudni, hogy ideológiai megfontolásokból, netán nagyon is evidens hatalmi ambícióitól hajtva, esetleg a nagy szovjet testvér segítségének reményében. Ezután hol a hagyományos balkáni társadalmi értékek (közösség mindenekfelett), hol a nyugati (nemcsak a nemzeti, hanem a kulturális és némi államszervezői) eszmeáramlatok hatottak a kialakuló rendszerre. A Tito-rendszer nem koherens és nem zárt. Egy dolog azonban teljesen bizonyos, ez pedig Tito kontrollja. Sem a külpolitika, sem a belpolitika, sem a gazdaságpolitika, sem a párt és az állam viszonya nem módosult Tito kezdeményezése nélkül, illetve úgy, hogy ne lett volna tudomása arról, hogy mi és hogyan változik. A kommunista rendszerre jellemző, hogy jelen kíván lenni a társadalom minden pórúsában, az emberek mindennapjaiban.

A HÁBORÚS ZŰRZAVAROK KORSZAKA

Mark Mazower a sötétség kontinensének nevezi Európát ebben a korszakban, Eric Hobsbawm pedig a szélsőségek korának. Hobsbawm tézise szerint a rövid huszadik század az első világháborúval kezdődött, és a Szovjetunió felbomlásával ért véget. Ha Hobsbawm gondolatmenetét fűzzük tovább, akkor gyakorlatilag az egész korszak történetét a két nagy háborús konfliktus, majd az azt követő status quo határozza meg. Ám ha ezt túlzónak is találnánk, azt semmiképpen sem állíthatnánk, hogy az 1947-es párizsi békerendszer, majd az arra épülő nemzetközi szerződések és gazdasági folyamatok ne lennének döntőek a kontinens szempontjából.

A tömegeket érintő tragédiák sorozata az első világháborúval kezdődött, és nagyjából a második világháborús bosszúállásokkal ért véget, pontosabban az újonnan felálló államhatalmak bosszúállásának befejeztével, noha ezek után is bőven akadtak egyéni tragédiák. Sajnos, az első világháborút lezáró békerendszer nem bizonyult tartósnak, mert nem számolta fel azokat a tényezőket, amelyek miatt kitört a háború, sőt ezeket még tetézte egy sor olyan rendelkezéssel, amelyeket a legyőzött felek nem tudtak elfogadni, ezáltal olyan indulatokat ébresztett, amelyek újabb háború hajtóerői lettek. A békerendszer nem állt fenn még két évtizedig sem, és amikor nyomás nehezedett rá, a megalkotói sem védtek (Müncheni egyezmény, I. bécsi döntés).

A bácskai magyarság 1941-től 1944-ig a Horthy-féle, kényszerpályán mozgó autoriter rendszerben élte mindennapjait, miközben Magyarország egészé-

nek sorsában osztozott, megélve a Don menti katasztrófát, az 1944-es német megszállást, majd 1944 nyarától a zsidó lakosság elhurcolását. Ezután újabb impériumváltás következett a németek és a magyarok megtizedelésével, és a német lakosság internálásával. 1950 és 1955 között ilyen általános felfordulás már nem történik, de Kelet-Európában és Jugoszláviában kommunista rendszerek berendezkedése és „beüzemelése” folyik. A jugoszláviai kommunistáknak ehhez megvolt minden eszköze, hiszen a háború végére a Jugoszláv Hadsereg 700 000–800 000 emberrel rendelkezett, a kommunista pártnak pedig mintegy 140 000 tagja volt. Mindazonáltal a párt rendkívül okosan a népfrontpolitika által valósította meg céljait, és nem emelte ki, hogy egy kommunista rendszer megvalósításán dolgozik.

A második világháború borzalmai felülmúltak minden addigit, ám azt meg kell jegyeznünk, hogy a harcok Szabadkát és környékét az átlagosnál jóval kevésbé érintették. Az 1941-es megszállás viszonylag gyorsan történt meg, és az 1944-es kivonulás is. A világháború menete rendkívül kiélezetté vált attól a pillanattól kezdve, amikor a szövetségesek eldöntötték, hogy Németország teljes kapitulációjáig harcolnak, és a szövetségesek oldaláról is történtek vitatható hadműveletek, pl. Drezda 1945. február 13–15-ei bombázása, vagy az atombombák bevetése Japán ellen. A korszak gáztetteit (gyilkosságok, bántalmazások, megfélemlítések) különböző fegyveres alakulatok követték el, sokszor meg nem alapozott gyanúk, előfeltételezések miatt, és mert valamilyen okból bűnösnek, kiirtandónak minősítettek egy-egy embercsoportot. Az erőszak az egész korszakra és egész Európára jellemző volt, noha Kelet-Európában mindez nyersebb és brutálisabb volt, mint Nyugaton.

Sokkoló volt az a kép, ami 1945. január 26-án fogadta Auschwitz felszabadítót, ahol sok vajdasági zsidót is legyilkoltak. Egyre inkább bebizonyosodni látszott, hogy az európai civilizáció, ahogy addig ismerték, megszűnt. A totális háború sok helyen az európai kultúra anyagi alapjait is megsemmisítette, szétbombázott városok, emberi szenvedések és traumák feldolgozhatatlan sokasága és vigasztalanság maradt utána (JUDT 1. 31). A második világháború vége sokak számára egyben azt a felismerést is jelentette, hogy milyen mértékű pusztításra képes az ember, ami egyben sokkolta is. A nemzeti szocialista, fasiszta és az ezekhez hasonló rendszerek bukása úgy következhetett be, hogy a Szovjetunió és a nyugati demokráciák összefogtak. Azonban szinte a győzelem pillanatától nyilvánvalóvá vált a szovjetek és a polgári demokráciák, a kapitalizmust tagadó kommunista gazdasági rendszer, valamint a Breton Woodsban újragondolt kapitalista rendszer kibékíthetetlen ellentéte. Mégis, a háborút közvetlenül követő időszakban néhány vonatkozásban megmaradt az együttműködés. A háború után az is nyilvánvalóvá vált, hogy Európa sorsáról immár Washingtonban és Moszkvában döntenek.

A szövetséges nagyhatalmak megállapodása Európa nagy kérdéseit illetően már a jaltai konferencián körvonalazódott (1945. február 4–11.). Az ezt követő potsdami nagy találkozójukon kényszermigrációkról döntöttek, melyek mindegyik előtt Kelet-Európa államait és különösen az e területeken élő német lakosságot érintették (JUDT 1. 48). Az egyezményvel újabb visszaélések és embertelenségek nemzetközi hátterét teremtették meg.

Nyugat-Európában visszaállították a korábbi határokat, csupán Dánia és Németország között történtek kisebb pontosítások. Kelet-Európában viszont a Szovjetunió hatalmas területeket kebelezhetett be. Többek között megkapta Kelet-Lengyelországot, amiért cserében Varsót úgy kárpótolták, hogy mintegy kétszáz kilométerrel nyugatra, az Odera és Neisse folyóig tolták a határait, majd a szovjetek által az ország keleti vidékeiről kitelepített lengyeleket az újonnan szerzett területek német lakosságának a helyére költöztették. Ezt leszámítva, a határok nagyjából a Trianon utáni vonalakra tértek vissza, ám Magyarország, mint vesztes fél, Pozsony környékén kisebb, stratégiaileg fontos területeket vesztett a csehszlovák állammal szemben. Csehszlovákia régi határai mindazonáltal keleten sem maradtak érintetlenek: a Nagy Testvér nem adta vissza Prágának a Magyarországtól szerzett zsákmányt, Kárpátalját, hanem a szovjet tagköztársasághoz, Ukrajnához csatolta, a terület magyar férfilakosságát pedig internálta. Jugoszlávia, mint győztes, némiképp gyarapodott a vesztes Olaszország kárára. A legyőzött és a megszálló szövetséges hatalmak által zónákra osztott Németország kérdése nyitott maradt.

Jugoszlávia anyagi és emberveszteségei is óriásiak voltak. Meg kell jegyeznünk, hogy ezt nem csupán a megszállás okozta, hanem az országban zajló komplikált polgárháború is. Általánosan elterjedt nézet, hogy az embervesztés talán a lakosság 10%-át is elérte (JUDT 1. 36), noha az ennél kevesebb. Vladimir Žerjavić szerint az áldozatok száma 1 027 000-et tesz ki. A népességhez viszonyítva ezt csak Ausztria, Magyarország és Albánia múlta felül (JUDT 1. 38), abszolút számokban pedig a Szovjetunió, Németország és Lengyelország. A háború után mintegy 300 000 gyerek maradt árván (JUDT 1. 41). A gazdasági veszteségek is lesújtóak, az ország haszonállatainak felét, szőlőinek negyedét vesztette el. Az úthálózat 60%-a megsemmisült, a szántóföldek és a hidak 75%-a használhatatlanná vált, a lakások 20%-a tönkrement. Az egyébként nem túl nagy ipari vagyon egyharmada elpusztult. A mezőgazdaság szétzilált állapotban volt, ugyanúgy, ahogy az ellátórendszer is (ráadásul a háborús években aszály is volt). A háborús borzalmak után máshol is „iszonyú béke” köszöntött a kontinensre, a nélkülözés vált mindennapivá, emberek százai kallódtak, tengődtek „valahol Európában”.

A titói Jugoszlávia nagyon ambiciózus volt. A társadalomról való elképzeléseik a legenyhébb megfogalmazásban is forradalmiak voltak. A britek nyitva

szerették volna hagyni az ország társadalmi berendezkedését, ám még így is a leggyorsabban valósították meg a sztálinista rendszert Kelet-Európában, így hamarosan a brit–jugoszláv kapcsolatok a mélypontra süllyedtek. Területnövelő radikális elképzeléseik alátámasztására a szláv lakosság jelenlétére hivatkoztak. (Megszerezték Isztriát, Rijekát és más Adriai-tengeri szigeteket.) Trieszt és környéke, Ausztria déli, valamint Görögország északi részei is érdekelték őket, de csak Olaszország kárára sikerült területeket szerezni. Görögországban, az ottani harcokban a kommunista oldalt segítették. Magyarországgal szemben nem voltak komoly szándékú igények, noha 1944 őszén a jugoszláv fegyveres csoportok több Baja környéki települést elfoglaltak, és „kikiáltották” a jugoszláv államhoz történő csatlakozásukat. Tolbuhin marsallhoz írt 1945. február 11-ei levelében Tito leszögezte, hogy Jugoszlávia fel kívánja vetni Baja és Pécs környékének elcsatolását. Erre azonban nem került sor, sem a lakosságcsere, noha annak gondolata komoly volt: Kardelj külügyminiszter magyar kollégájának 40 000 fő önkéntes cseréjét javasolta a párizsi béketárgyalásokon. Gyöngyösi magyar külügyminiszter 1946-os látogatásakor a helyi magyarságot a délszláv államba való beilleszkedésre szólította fel.

Az új rendszer kiépülése gyötrelmes volt, amit tetézett a titóizmus vesszőfűtása, azaz a kiűtkeresés időszaka Sztálin támadása után. A rendszer nagyjából az 1950-es évek második felében stabilizálódott, lehetőséget teremtve arra, hogy a hatvanas években érezhető életszínvonal-növekedés kezdődjön el. Ekkorra a háborús és agresszív cselekmények már tabuként kezelt emlékekké váltak, igaz, fájdalmasak maradtak. A politikai diskurzusban és a közbeszédben azonban a „népfelszabadító háború” tematizálása a Tito fémjelezte rendszer tartós eleme maradt mindvégig.

Kelet-Európában a különböző diktatórikus rendszerek egyéni tragédiák tömegeket okoztak, de általános felfordulás, háború nem alakult ki, még akkor sem, amikor az 1956-os magyarországi események Budapesten néhány napig elérték a háborús pusztítások intenzitását. A második világháború befejeztével, illetve az azt követő években befejeződött a térség politikai térképének átrajzolása, és megkezdődhetett a második világháború utáni politikai rendszerek konszolidációja. Ennek első lépése a bosszúállás volt.

BOSSZÚÁLLÁS ÉS KONSZOLIDÁCIÓ

A háború utáni időszak iránya a véres mindennapoktól az izzadságos mindennapok felé mutatott. A nemzeti szocialista, fasiszta és egyéb rendszerek gáztatái Európában több helyen felvetették a bosszúállás kérdését. Franciaországban tízezreket öltek meg (JUDT 1. 70) bírósági tárgyalás nélkül, Norvégiában pedig meglehetősen sokakat szigorúan elítéltek. A náci Németországnak és szövetség-

geseinek teljes bukása azt eredményezte, hogy a győztesek mindenhol belátásuk szerint cselekedhettek. A harcok idején napirenden volt a fizikai leszámolás és a vagyontárgyak eltulajdonítása. Jugoszláviában a bosszúállás, a régi rendszer leváltása és az új rendszer különbözőségének hangoztatása összekapcsolódott. Kiemelték, hogy új társadalmi rendszert hoznak létre (ZUNDHAUSEN 371), amiben a partizánok „egyenlőbbek” lettek a többieknél (JUDT 1. 60). A belbiztonság, illetve terrorelhárítás egészen hatékonyan működött. Az OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda) és az UDBA (Uprava državne bezbednosti), a szovjet CSEKA (Csrezvicsajnaja Komisszija) mintájára szerveződött, az elkötelezett, rendszerhű legénység adatokat gyűjtött, és lecsapott mindenhova, ahova kellett. Jugoszlávia ekkoriban mindenben a Szovjetunióra akart támaszkodni. 1945. április 11-én barátsági szerződést írtak alá, amit Belgrádban egy fergeteges tömeggyűléssel ünnepeltek meg. Erről a *Politika* lehengerlő stílusban számolt be.² A korszak propagandisztikus varázseszköze a konferenciák és tömegrendezvények, ún. mítingek szervezése volt, szinte mindenről konferenciát szerveztek.

Európát tekintve, és ebben a két hatalmi erőközpont teljesen egyetértett, a náciizmus-fasizmus teljes felszámolása mellett Németország megszállása volt lényeges. A konszolidáció fontos része (ebben is egyetértettek) a náci és fasiszta gaztettek elítélése. Ennek csúcseménye a nürnbergi per lett. A szovjetek határozottabb, gyorsabb ítélethozatalt követeltek, és saját területeiken ebben példát is mutattak.

A titói Jugoszláviában a bosszúállásban is a Szovjetunió példáját követték. Pereket rendeztek, a kollaboráns, illetve az annak nyilvánított pártokat pillanatok alatt betiltották. Kérlelhetetlenek voltak a kollaboránsokkal szemben, azokat is megbüntették, sőt ki is végezték, akik effektíve nem vettek részt még harci cselekményekben sem. A rövid ideig tartó, 1944-ben végrehajtott tömeges kivégzések után, amelyek nem csupán a magyarlakta vidékekre korlátozódtak, később formálisabb, de gyors és hatásvadász eljárásokat kezdeményeztek. Jogi szempontból ezek sem voltak kifogástalanok, de ezt senki sem merte vitatni. Így került sor azok elítélésére és kivégzésére, akik a magyar megszállás éveiben politikailag exponálták magukat. Az „igazságszolgáltatás” egyben azt is jelentette, hogy leszámoltak a polgárháborús ellenfeleikkel. Az ítéleteknek propagandaértékük is volt, hiszen ezekkel visszamenőleg igazolták saját tetteiket. Jugoszlávia-szerre perek zajlottak, és a háborús bűnök mellett a „nagyszerb nacionalizmust”, de a horvát usztasa rendszert és más ellenségeket is elítéltek, miközben összemosták a háborús bűnök és a nemzeti elkötelezettség különböző szintjeinek kérdését. Az igazságszolgáltatás során főleg olyanokat ítélték el, akik bizonyíthatóan gaztetteket követtek el, de olyanokat is, akiknél ez nem

² Sto hiljada beogradana... *Politika*, 1946. ápr. 13., 3. o.

volt kielégíthetően bizonyítható – ahogy ezt Györkei Jenő részletesen kifejtette. A szerző azt bizonyítja könyvében, hogy Szombathelyi elítélése és kivégzése nem volt jogszerű, sem az eljárás, sem az ítélet nem volt eléggé megalapozott (GYÖRKEI 2002). Evgenije Jurisić a Mihailović-perrel kapcsolatban hasonló megállapításra jut (JURISIĆ 2000). A rendszer szükséglete volt, hogy újra és újra felidézze a veszteségeket és az ellenség szörnyeteit önmaga igazolására, de egyben a partizánok által elkövetett gaztettek palástolására is.

Ekkoriban a *Magyar Szó* úgy tudósít a Tisza mente mindennapjairól, mintha mi sem történt volna, csodálkozik a vidék „passzivitása” miatt. Azonban egy-egy elszólás, félmondat utal az erőszakcselekményekre, amit mindenki ért. A pártban is felismerik, hogy „hibák” történtek (MÉSZÁROS 1995: 28). Ezt legelőször nem más, mint Jovan Veselinov Žarko mondja ki. A vajdasági magyarságnak nem volt lehetősége, hogy beszéljen az őt ért kegyetlenkedésekről.

A magyarság és a kisebb népek, népcsoportok „árulóinak” kérdése inkább mellékes téma volt a délszláv államban, noha rájuk is könyörtelenül lecsaptak. A bosszúállás fő célja a királyhoz hű Honi Hadsereg – a közbeszédben és a propagandában felületesen „csetniknek” nevezett egységek, valamint az usztasa rendszer – bűntetteinek feltárása, vezetőik kivégzése volt.

Az usztasa rendszer első számú vezetői sikeresen emigráltak, azonban Draža Mihailovićot kézre kerítették, és egy „monstre perben”, amelynek eredménye nem lehetett kétséges, elítélték, és 1946 júniusában kivégezték. Ez volt a perek legnagyobbika. A kisebb pereket követő kivégzések 1946 végére, 1947 elejére többnyire lezajlottak. A katolikus egyházzal, amely az 1945-ös pásztorlevél közzétételével nyíltan szembeszállt a rendszerrel, a Stepinac-perben számoltak le, melynek üzenete egyben a „túlfűtött horvátságnak” is szólt. Valójában ez koncepció per volt, amelyhez hozzájárult az is, hogy Alojzije Stepinac zágrábi érsek visszautasította egy, a Vatikántól független katolikus egyház létrehozását, amire személyes találkozásuk során maga Tito szólította fel. Ezzel nagyjából befejeződött a bosszúállás korszaka, ám a német polgári lakosság számára létesített utolsó gyűjtőtábor csak 1948-ban számolták fel. A bűntettekről alkotott hivatalos retorika azonban tovább élt. Európában máshol is nagyjából ekkorra stabilizálódtak a politikai rendszerek, leszámítva a polgárháború sújtotta Görögországot. Nyugat-Európában kb. 1960-ra tértek napirendre a második világháború veszteséinek bünei és bűntettei felett. Ekkortól már nem beszéltek róluk, lezártak tekintették az ügyet, a győztesek felelősségét pedig hallgatás övezte (JUDT 1. 341).

A konszolidálódás kezdetben összefüggött az igazságszolgáltatással, ugyanis a perekkel nemcsak egyéneket ítélték el, hanem politikai elképzeléseket is. Jugoszláviában nemet mondtak a nacionalizmusra, de a polgári demokráciára is – Churchill nyomása ellenére, aki mellest 1945-ben elbukta a brit választáso-

kat, és akinek csak átmeneti sikert hozott, hogy Jugoszlávia első kormányának a kommunisták mellett három polgári tagja is volt. Tito a majdani szocialista államok közül elsőként szervezett eredményes választást 1945. november 11-én. Előtte a Népfronton kívüli ellenzék munkáját ellehetetlenítették, a belső ellenzékét beolvasztották. A megfélemlített lakosság nem nagyon volt tisztában a választási rendszerrel, és többnyire a várt módon viselkedett. A részvétel 88,7%-os volt, és a szavazók 90,8%-a adta voksát a Népfontra. Az eredményt az is befolyásolta, hogy akikről úgy gondolták, a rendszer ellen szavaznak, törölték a választók listájáról, vagy fel sem vették őket oda. Ezzel szilárdult meg Tito még harmincöt évig tartó uralma és kultusza. Utóbbi még halála után is eltartott egy szűk évtizedig. Az 1946. január 31-én meghozott alkotmány viszont nem lett hosszú életű.

A polgári demokrácia elvetésén kívül a titóizmus évtizedeiben nemzeti szempontból is igazságot akartak szolgáltatni. A nemzeti kérdést a győztes helyzetéből kezelték, minden nemzet annyi szabadságot kapott, amennyit a JKP (Jugoszláv Kommunista Párt) jónak látott. Ez egyrészt abból állt, hogy elítélték minden nemzeti opciót a mesterségesen kialakított „jugoszlávon” kívül. Elítélték a „nagyserb” és a „nagyhorvát” nacionalizmust, de más népcsoportok esetében is találtak elítélendő történelmi okot, legyen szó akár a szlovén fehérgárdistákról, akár az albán ballistákról, vagy az ún. magyar „Horthy-fasisztákról”. Ezzel egyrészt tilalomfákat is kijelöltek, ami azt jelentette, hogy a kommunista párton kívül nemzeti érdekeket megfogalmazni lehetetlen volt, a párton belül pedig bárki nagyon gyorsan az elfogadhatatlan politikai nézetek zónájában találhatta magát. A magyarok esetében a „Horthy-fasizmus”, a szerbek esetében pedig a csetnikek felemlegetése jelentette a „ne tovább” parancsát. A konszolidálódás része volt az is, hogy az 1946-os alkotmányban hat tagköztársaságot definiáltak, és egy újabb nemzetet teremtettek, a macedónt. A Macedón Köztársaságon kívül, Montenegró is köztársasági rangra emelkedett, noha a montenegróiak és a szerbek viszonya nem volt teljesen letisztult, ezenkívül köztársasági státust kapott Bosznia-Hercegovina, a bosnyák nép bölcsője. Vajdaság autonóm tartomány lett Szerbián belül, kijelölték pontos határait, ami jelentősen eltért az egykori Dunai bániságtól. Baranya a Horvát Köztársaságé, míg Szerémség nagyobb része a Szerbiához került Vajdaságé lett. Ezáltal, de még inkább a betelepítések (kolonizációja) által megnőtt a délszláv, főleg a szerb lakosság részaránya a Vajdaságban. Elvárták a magyar lakosságtól, hogy testvérien fogadja a telepeseiket.³ Ezzel Vajdaság új szerepeket kapott a délszláv államban, egyrészt olyat, mint a mozgó nyugati határ az USA történetében – mindenkit befogad, mindenkinek helyet, földet ad. Másrészt az ország éléskamrája lett. Kezdetben

³ A telepések jövetele elé. *Szabad Vajdaság*, 1945. szept. 16., 1. o.

a háború sújtotta területeket – főleg a többnyire szerbek által lakott Likát a mai Horvátországban – az úgymond kevesebbet szenvedő területeknek kellett kiségniük. Erről akkoriban több cikket is közöltek.⁴ Ez egyben a Vajdaság folyamatos kizsákmányolásának a kezdete is, noha arra már volt példa a királyi Jugoszláviában is, de akkor az egyenlőtlen adórendszerrel szivattyúzták el a megtermelt javak egy részét. A „fasiszták” házait azok kapták, akik azt a „harcokban kiérdemelték”, és akik cserében ezért a későbbi évtizedekben teljes odaadással szolgálták a rendszert. Így az újonnan érkezettek presztízse eleve nagyobb lett, mint a régebben ott élőké. A szovjet mintára erőltetett iparosítás együtt járt azzal, hogy kezdetben a vajdasági nagyüzemeket, malmokat leszerelték, gépeiket más vidékekre szállították, később pedig kivonták a pénzeszközöket. A kollektivizálás és más szovjet példák követése azt eredményezte, hogy a termelékenység a mezőgazdaságban visszaesett, és ez a Vajdaság egészére hatással volt. A jugoszláv kommunisták a nincstelen parasztságban látták a lehetséges szövetségest, ami szintén a gazdasági helyzet rosszabbodásához vezetett.

A Szovjetunióban és a keleti blokk országaiban 1953-ban enyhülés kezdődik, ami összefüggésben van Sztálin halálával. A Szovjet KP 1953. augusztus 14-én közleményt ad ki arról, hogy rendezni akarja kapcsolatát Jugoszláviával. Ugyanakkor kb. ötmillió Gulag-foglyot engednek szabadon, miután spontán lázadások törtek ki Norilszkban, Vorkutában, Kengirben (JUDT 1. 426). Jugoszláviában a szovjetekkel történő szakítás diskurzusát sem zárták le, ez is mitikussá vált, és ez is a rendszer önigazolásának része lett. Valójában a szakítás okairól eltérő vélemények vannak. A bolgárokkal való egyesülési tervek, a regionális vezető szerepre törekvés egy szélesebb balkáni föderációban, valamint egy albániai intervenció terve is oka lehetett Sztálin döntésének. Jugoszláviában a szakítást Tito bátor lépésének állították be. Valójában Tito igen nehéz helyzetben volt, a semlegesség gondolata, ami majd az elnemkötelezettség alapja lesz, már 1949–1950-ben felmerül, miközben az ország az Egyesült Államoktól hatalmas pénzüsszegeket kap. Az önigazgatás ezzel kombinálva hallatlanul nagy propagandaértékű tartalommal válik mind itthon, mind Jugoszlávia határain kívül.

Azonban a gazdasági stabilizálódás jóval keményebb diónak bizonyult. A gazdasággal kapcsolatos témák már a harcok idején felmerültek. A győzelem kivívásával jelentőségük egyre nőtt. Az államvezetés tudatosan, az ötéves tervre alapozva alakította gazdaságpolitikáját. A deklarációk szintjén ez a szükségletek megteremtését szolgálta. Az újjáépítés és a megoldandó feladatok hírei kezdet-

---

⁴ Pl. Đuro Čalić: Uzajamnom saradnjom setva u Lici. *Borba*, 1945. jún. 10. és Andrija Hebrang: U borbi za ostvarenje zakona o osnivanju fonda za obnovu zemlje i pomoć postradalim krajevima. *Borba*, 1945. júl. 19., 1. o.

ben valósággal záporoznak, megoldásuk hazafias feladat.⁵ Ebben a Népfrontra is nagy feladatok vártak. Tevékenységét visszavezetik az első Jugoszláviáig, és a korszak ideológusai azt is kifejtik, hogy a népfelzabarázó háború szilárdította meg. A helyes nemzetpolitikáról is beszélnek.⁶ Magától adódott a gazdasági küzdelmet a Népfronttal és a még friss sikerélményt jelentő harccal összekapcsolni.⁷ Közben Aleš Bebler, a kártérítéssel foglalkozó tárgyalódelegáció vezetője minél nagyobb kártérítést próbál kiharcolni, noha pl. Albániát is a tárgyalóasztal mellé akarja ültetni. Az állami vagyont a DUND (Državna uprava narodnih dobara – Nemzeti Javak Állami Igazgatósága) kezelte. A bankszférában és a nagy állami üzemek élére ideiglenes és kényszerigazgatókat neveznek ki, a konfiskált vagyonokkal az illetékes minisztériumok rendelkeztek (PETRANOVIĆ III. 86). Az UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) részvétele Jugoszlávia élelmezésében (JUDT 1. 52) 1945 és 1947 között különösen nagy, de Európa egészének is fontos az UNRRA-tól érkező segítség⁸, ami sokaknak a túlélést jelentette. Az UNRRA 1945–46-ban Jugoszláviát két és fél millió tonna áruval segítette. A montreali második ülésén az UNRRA tanácsa Jugoszlávia számára 768 millió dollár segélyt tervezett, ebből 416 821 300 dollár valósult meg (PETRANOVIĆ III. 83). Jugoszláviában a gazdaság helyreállítása érdekében nem válogattak az eszközökben. Az ipar és közlekedés beindítása

⁵ Illusztrációként, a *Borba* 1945. évi számaiból: Sprovedimo u život odluke narodne vlade o otkupu žita. 1945. júl. 30., 1. o., n. n.; Našu tekstilnu industriju treba snabdevati vunom. 1945. júl. 15., 1. o., n. n.; Voće je dobro rodilo, ne dozvolimo da propadne. 1945. júl. 14., 1. o., n. n.; Obezbedimo naš saobraćaj i industriju ugljem. 1945. júl. 23., 1. o., n. n.; Zadaci žene u obnovi i izgradnji zemlje. 1945. jún. 20. Radni zadaci žena na socijalnom staranju i prosveti, júl. 29., 2. o. (Stane Kovačić); Zadaci omladine u jedinstvenom frontu. 1945. aug. 5., 2. o. Zadaci AFŽ-a u borbi za očuvanje tekovina narodnooslobodilačke borbe na obnovi i izgradnji zemlje, aug. 6., 1. o. Edvard Kardelj beszédében (Politički položaj kod nas i u svetu i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije).

⁶ 1945. aug. 21., 1. o. Zadaci Narodnog fronta u svakodnevnom radu na djelu obnovljene zemlje. (Atipikusan sok a hír az első oldalon.); Ne dozvolimo da naša kožarska preduzeća obustave rad zbog nestanka sirovina. 1945. aug. 11., 4. o., n. n.; Krajnji je rok da se obezbedi Beograd drvetom. 1945. aug. 11., 5. o., n. n.; Rudari dajte domovini više uglja. 1945. aug. 20., 1. o.; Pred žetvom žitarica u Vojvodini (Szárzóság volt áprilistól június közepéig). 1945. júl. 1., 1. o., n. n. A *Szabad Vajdaságban/Magyar Szóban* a hangsúly inkább a mezőgazdaságra tolódtól el. Odstranimo smetnje oživljavanju trgovine. *Borba*, 1945. jún. 16., 1. o., n. n.; Obezbedimo blagovremeno naše gradove drvima. *Borba*, 1945. júl. 26., 1. o., n. n.

⁷ Uloga narodnooslobodilačkog fronta u mobilizaciji naroda u ratu. *Borba*, 1945. aug. 1., 1. o., Tanjug. Az ország helyzetéről Tito beszélt az AVNOJ III. ülésszakának elején (Ekszpoze predsednika ministarskog savjeta maršala Tita). *Borba*, 1945. aug. 9., 1. o., n. n.

⁸ Izjava Mihaila Sergejčika, šefa misije UNRE za Jugoslaviju o položaju naše zemlje u pogledu ishrane. *Borba*, 1945. júl. 22., 3. o., Tanjug.

érdekében a büntetéstől a buzdításig az összes eszközt bevetették. Megkezdték az előkészületeket a tervgazdálkodásra, noha egyes gazdasági érdekek eltértek a szovjetekéitől (PETRANOVIĆ III. 184–185).

A mezőgazdaság kezelése kulcsfontosságú volt. Az 1945 augusztusában kezdődő kolonizáció (ZUNDHAUSEN 383) és agrárreform egyszerre több célt valósított meg, erről az egyik főideológus, Moša Pijade írt.⁹ A németek és az egyéb emberveszteségek hiányát 60 000 család betelepítésével ellensúlyozzák: „Hegylakók az alföldre!” (PETRANOVIĆ III. 99). Ám a telepesek nem tudtak alkalmazkodni az új körülményekhez, és az intenzív mezőgazdaság követelményeihez. Az agrárreform, a nincstelen parasztság megnyerése az egyik legfontosabb fegyverténynek ígérkezett. Jelszava: „Azé a föld, aki megműveli!”¹⁰ Lényegében véve arról volt szó, hogy a földtulajdont átcsoportosították. A föld ígérete előcsalogatta a parasztságból azt a dinamizmust, amire a rendszernek szüksége volt. Hasonlóan történt ez Albániában is, amiről – a jugoszláviai folyamatot alátámasztandó – tudósítottak.¹¹ Így a parasztság felhalmozott elégedetlenségét a rendszer ellenségeivel való leszámolásra használták fel. A két világháború közötti földreformban ugyanis csak egyes nagybirtokok felosztásáig jutottak. Az akkori változások törvényesítése egészen 1931. június 26-áig elhúzódott, de a földéhséget nem elégítették ki (MESAROS 1981: 95). Most viszont az „elhagyott földeket”, a „fasiszta birtokosok”, az internált német lakosság elkobzott földjeit felhasználhatták erre a célra. A köztársaságokban és elsősorban a Vajdaságban földosztási vitákat rendeztek (rasprava). Összecsődítették az „agrárérdekelteket” (agrarni interesanti), és az esemény lebonyolítói – akik az új hatalom emberei voltak – sérelmeik elpanaszolására serkentették őket. A telepesek érkezése azonban nem oldotta meg a termelés növelésének kérdését, mivel az új tulajdonosok nem tudták magukat feltalálni, a munkásoknak kellett segíteni rajtuk.¹² Ennek ellenére az UNRRA pozitívan értékelte a mezőgazdaságban végbement folyamatokat.¹³ 1945 tavaszán és nyarán „munkaakciók” zajlanak, már ekkor felmerült a telepítés kérdése. 1945 szeptemberében elkezdődik a kolonisták Vajdaságba telepítése, 16-án Újvidéken ünnepélyes fogadtatást szerveznek a hercegovinaiak számára. A Vajdaságba költözködés jutalomnak számí-

⁹ Pred agrarnom reformom. *Borba*, 1945. márc. 21., 2. o.

¹⁰ Osnovna načela raspodele zemljiškog poseda. *Borba*, 1945. jún. 20., 2. o., M. P.

¹¹ Desa Miljenović: Podela zemlje u Albaniji – veliki praznik albanskog naroda. *Borba*, 1945. dec. 16., 3. o.

¹² Radnici pomažu kolonistima koji su se naselili u jednom kraju Zemuna. *Borba*, 1945. nov. 19., n. n.

¹³ Izjava stručnjaka Unre... *Borba*, 1945. dec. 6., 3. o. Tanjug, és: Jugosloveni su pokazali veliku energiju i snalažljivost u izgradnji svoje zemlje. *Borba*, 1946. jan. 13., n. n. A washingtoni jelentés alapján írták.

tott. Hétezer montenegrói család várt az áttelepülésre.¹⁴ A kolonizáció a Vajdaságot szláv telepésekkel töltötte fel, földet, házat adott nekik. Rövid ideig úgy tűnt, hogy a termelést is dinamizálja, azonban ez csalfa reménynek bizonyult.

Az egyházzal megkezdődött a harc az emberi lelkekért (BILANDŽIĆ 254). A Szerb Pravoszláv Egyházzal kevésbé volt konfliktusos a kapcsolat, de annak is felrótták, hogy „korrekt” kapcsolatot ápol a németekkel kollaboráló Nedić-rendszerrel (SLIJEPČEVIĆ III. 112), ezenkívül birtokai nagy részét is elvették. A katolikus egyház is elvesztette birtokainak 85%-át.

A Vajdaság demográfiai viszonyai az első világháború befejezésétől folyamatos változásban voltak (és vannak). A legnagyobb, földcsuszamlásszerű elmozdulást a második világháború okozta. Előtte és utána többnyire fokozatos változások jellemzik, leszámítva a horvátországi menekültek több százezres rohamát 1995-ben. A háború előtt a szerbek aránya valamivel meghaladta az összlakosság egyharmadát, a második világháborút követő telepítések után részarányuk már meghaladja az összlakosság felét. Az 1945-ös elkobzások nagyban átalakították a tulajdonviszonyokat is. „Meglepően” gyorsan döntöttek a lefoglalt vagyronról.¹⁵ Háborús bűnösöknek nyilvánítottak sokakat, akiktől ezen a jogalapon elvehették a földet, és más vagyontárgyakat is. 1946 és 1948 között „nacionalizáció” címén államosítások történtek (ZUNDHAUSEN 383), ezután következett a kollektivizálás 1949-ben (a Sztálinnal való szakítás közben hajtják végre ezt az egyébként a szovjetektől átvett dolgot). 1946-ban korlátozták a földművelők birtokainak nagyságát, egy tulajdonos maximum harmincnégy kataszteri holdat művelhetett meg. A kisajátított földeket felosztották, s ennek következtében három-négy holdas törpebirtokok jöttek létre. Összesen 1,57 millió hektár földet sajátítottak ki. 1950-ben lassítanak a kollektivizálás tempóján, majd 1952-ben lehetővé teszik a kilépést a termelészövetkezetekből. Ekkorra már megjelenik az öngazgatás ideológiája is, és a jugoszláviai rendszer rátér sajátos útjára. Eközben zajlanak 1948 és 1951 között a kötelező beszolgáltatások. A hatóságok irreálisan magas kvótákat állapítanak meg, és kegyetlen nyomást gyakorolnak a parasztságra. Volt, akitől mindent elvettek, és sokakat bántalmaztak, bebörtönöztek. A falvak lakosságának sokkolása után 1953-tól elkezdődik a földek felvásárlása, ami szintén irreális piaci keretek között zajlott, mivel birtokhatárként új maximumot állapítottak meg 17 holdban.

Az agrárreform az egyházakat is nehéz helyzetbe hozta, velük egyébként is le akartak számolni. A jugoszláv kommunisták számára különösen a horvát

---

¹⁴ Vanja Kraljević: Pred kolonizacijom sedam hiljada porodica iz Crne Gore. *Borba*. 1945. okt. 23., 3. o.

¹⁵ Zaplenjena neprijateljska poljoprivredna imovina prelazi pod nadzor saveznog ministarstva poljoprivrede. *Borba*, 1945. ápr. 30., 4. o., n. n.

társadalomba jól integrálódott (RADELIC 99) katolikus egyház jelentett problémát. Stepinac bíboros, akit háborús bűnösnek tartottak, erélyesen védekezett, a „lényegét tekintve gonosz”, kommunista ideológia ellen. Ez a konfliktus olyanmódon elmélyült, hogy Jugoszlávia és a Vatikán 1952-ben megszakítja diplomáciai kapcsolatát.

Az 1945 utáni helyi jellegű iratok hézagosan maradtak fenn, de azért annyi megtudható belőlük, hogy a helyi hatalom hogyan szerveződött, és mik voltak a prioritásai. A központi hatalom gyakran közvetlen utasításokat ad azzal kapcsolatban, hogy hogyan bánjanak egyes egyénekkel.¹⁶ A helyi népbizottságok gyakran írtak jellemzéseket valamilyen oknál fogva kiszemelt személyekről.¹⁷

Az impériumváltások és az átfogó területi változások korszaka a II. világháború végével lezárult Szabadkán és környékén is. Visszaállt a régi államhatár.

A városban és környékén¹⁸ 1945 körül tragikus a helyzet. Ez különösen a Bajsára vonatkozó dokumentumokban érhető tetten, ott ugyanis több olyan irat maradt fenn, amely a nélkülözés, illetve a rossz egészségi állapot miatti elhalálozásokról szól, csecsemők haláláról is.¹⁹ A helyi hatalom fokozottan figyelt a pandémiák megelőzésére (vérhasjárvány fenyegetett). Erőfeszítései egyébként leginkább arra irányultak, hogy a mezőgazdasági termelést megszervezzék. A vetemények fajtáit is előírták, sőt ott, ahol kellett, a nádvágást is megszervezték. Az állattenyésztésben különösen az állatbetegségek megakadályozása (száj- és körömfájás, baromfipestis) volt a cél.²⁰ Az állatok megjelölésére is külön figyelmet fordítanak. A katonaság és az újonnan érkezett telepések segélyezése is fontos volt. A teljes központosítás miatt a helyi hatalomnak sokat kell foglalkoznia rutinkérdésekkel, pl. az üzemanyag elosztásával, hogy szállítani lehessen a hízóállatokat, és hogy a mezőgazdasági munkákat el lehessen végezni. Az „elhagyott ingatlanokkal” is foglalkoznak. A személyi és anyagi veszteségek összeírására szintén nagy figyelmet fordítanak, Szabadkán több száz személyről vesznek fel adatokat²¹, az anyagi pusztulást is számba véve.²² Ezenkívül a dezertőröket is üldözik. Ebben az időszakban különösen nagy figyelmet szentel-

¹⁶ Az F.100 és az F.101-es fondban található ilyenek (SzTL F:100. Az I. Reon Népbizottsága – Szabadka [1945–1952]; [1944]; 1945–1952 [1953]; SzTL F:101. A II. Reon Népbizottsága – Szabadka [1945–1952]; 1945–1952 [1956])

¹⁷ Valami okból több ilyen maradt fenn a SzTL F:081-as fondban (Községi Népbizottság – Topolya [1944–1959]; 1944–1959 [1960])

¹⁸ SzTL F:070. Körzeti Népbizottság – Szabadka 1945–1946; [1925] 1945–1946 [1948]

¹⁹ SzTL F:082. Községi Népbizottság – Bajsza (1944–1959); [1941] 1944–1959

²⁰ F.082

²¹ SzTL F:071. Járási Hadikár-megállapító Bizottság – Szabadka (1945–1946); 1945–1946: 35–37 dobozok.

²² SzTL F:385. Szabadka község és járás háborús kártérítési bizottsága – Szabadka (1946–1947); 1946–1947

nek az állandó lakhelyek beazonosításának, és az ezzel kapcsolatos okmányok – a büntetlenségről, az állampolgárságról – kiadásának.

A helyzet rendezése egyben azt is jelentette, hogy agrárreformot, konfiskálást hajtanak végre. A háborús bűnösöknek nyilvánítottak, valamint a németek vagyonát állami ellenőrzés alá vonják. Ezután a spekulánsok és a háborús nyereszkesedők ellen fordulnak.²³

A helyi és a központi hatalom is olyan intézkedéseket hoz, amelyekkel a lakosság túlélését segíti elő: élelmiszert osztanak (pl. cukrot), az újonnan betelepülőket segítik, bizonyos esetekben búza vásárlását is engedélyezik magán-személyeknek.²⁴ Az élelmiszerek szállítását külön kellett engedélyeztetni, még olyan esetben is, amikor azt a szülők vitték a városban tanuló gyerekeiknek. Az idő múlásával egyre fontosabbak lesznek a pénzügyek: az adóztatás, a számlák kifizetése, a költségvetés kérdései.

Az áldozatok és az eltűnt személyek kérdése lassan bírósági útra terelődött, ugyanis az öröklés, illetve házasságkötés és egyéb jogi aktusok azt igényelték, hogy az eltűnt személyeket holtta nyilvánítsák. A folyamat elején érezhetően sok ilyen eljárás vonatkozik a zsidó lakosságra, ez nyilvánvalóan az áldozatok nagy száma miatt van így, de talán azért is, mert jobban tisztában voltak a jogi természetű dolgok rendezésének módjával.

A háború után a munka, „a szebb jövőért való harc” központi kérdéssé vált Jugoszláviában. A gazdasággal kapcsolatos hírek négy fő szempont szerint csoportosultak. Egyrészt gyakoriak a hírek a leszerelt katonák „új harcáról”, munkába illeszkedéséről.²⁵ A tél beálltáig a legkeresettebbek a mezőgazdasági munkákról szóló hírek voltak, télen viszont a bányászatról, egyébként meg az újjáépítésről szóló hírek domináltak, amit heroikus pátosszal mutattak be. Utakat és kikötőket is felújítanak, viszonylag gyorsan. Az eredmények impozánsak. A *Borbá*ban a közlekedésért folyó csata megnyeréséről cikkeztek. Đilas már korábban megfogalmazta pártja taktikáját: a néptömegek jólétének megteremtése a széles néptömegek bevonásával.²⁶ A gazdaság szereplőire Jugoszláviában újabbnál újabb akciók szervezésével gyakoroltak nyomást. A tavaszi vetés, az aratás, az újjáépítés, a bányászat a munkaverseny és a lelkesedés „lázában” történt. Közben a pénzügyrendszer stabilizálása is folyt. A propaganda az élmunkások (udarnici) teljesítményét emelte ki, ők azok, akik az új „utat mutatják”. Másrészt meg az állami erőszak eszközei is működtek, gazdasági büntettekért gyakran

²³ SzTL F:083. Községi Népbizottság – Pacsér (1944–1959); [1931] 1944–1959 [1958]

²⁴ SzTL F:107. Községi Népbizottság – Mali Beograd (1947–1955); 1947–1955

²⁵ Konferencija u ministarstvu socijalne politike o zaposlenju demobilisanih boraca. *Borba*, 1945. nov. 24., 2. o., n. n.

²⁶ Pobjsanje života narodnih masa... Govor Milovana Đilasa na plenarnom sastanku centralnog odbora USAOJ-a. *Borba*, 1945. szept. 8., 3. o.

mondtak ki halálos ítéleteket.²⁷ A bányákban folyó verseny a szén stratégiai fontossága miatt a termelés növelését szolgálta. Ennek szellemében kritikus, illetve önkritikus és méltató cikkeket egyaránt írtak²⁸, akkoriban a bányászok voltak a rendszer legfőbb támaszai és szimbólumai. Đilas találta ki a szlogent: „Ha az államnak ma adsz, akkor a népnek adsz.” A munkáról általában „lendületes lelkületben” írtak, a rohammunkát (udarnički rad) dicsőítve, majd egyre többet beszéltek a munkafegyelemről, hogy végül eljussanak az önfeláldozásig, amit szinte megköveteltek. Ez egyben a diktatúra beszivárgását jelenti a gazdasági életbe, ezenkívül megkövetelik, hogy úgymond korgó gyomorral dolgozzanak a szabadságért.²⁹ A munka „szabotálását” összekapcsolták a háborús bűnökkel. A szabotőrök (saboteri) bűneit a háborús bűnökhöz hasonlítják, ugyanez vonatkozik a nyereszkezőkre is. Éles hangon ítélték el őket az újságokban, és szigorúan a bíróságokon is. Bizottságokat is alakítottak a gazdasági bűncselekmények kivizsgálására.

(Folytatjuk)

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

- SzTL F:070. Körzeti Népbizottság – Szabadka 1945–1946; [1925] 1945–1946 [1948]
SzTL F:071. Járási Hadikár-megállapító Bizottság – Szabadka (1945–1946); 1945–1946:
35–37. dobozok.
SzTL F:081. Községi Népbizottság – Topolya (1944–1959); 1944–1959 [1960]
SzTL F:082. Községi Népbizottság – Bajsa (1944–1959); [1941] 1944–1959

²⁷ Pl. Iz vojnog suda komande grada Beograda: Ratni bogataš Ivan Belčić osuđen na smrt (Ivan Belčić háborús nyereszkezőt halálra ítélték). *Borba*, 1945. máj. 12., 6. o., n. n. A vádak között szerepelt, hogy a megszállókkal kereskedett, és kirabolta egy, a megszállók által elítélt személynek a lakását. Április 29-én pedig az iparmágnás Teokratović testvérek peréről szól a hír (Sudenje industrijalcima, nemačkim slugama, braći Teokratović, 2. o., sz. n.). Ez a cikk ráadásul egy spekulánsok elleni nyúlfarknyi cikkkel is össze van kapcsolva. Április 25-én (Stevan Skorić nekada član „Mlade Bosne”..., 4. o., sz. n.) Stevan Skorićot a Mlada Bosna egykori tagját ítélik halálra, aki Belgrádban a német intézmények tejjelállítását szervezte. (Ezzel mellesleg a nagyszerb nacionalizmusnak is adtak egy pofont, hiszen nem véletlenül szerepel a címben a Mlada Bosna neve.) Ehhez hasonló cikkek vannak bőven a *Szabad Vajdaságban/Magyar Szóban* és a *Politikában* is.

²⁸ Uspjesi i nedostaci u kampanji za veću proizvodnju uglja. *Borba*, 1945. okt. 24., 1. o., n. n. és Inž. Vojin Dimitrijević: Rudarstvo u službi i na korist naših naroda. *Borba*, 1945. okt. 28., 3. o.

²⁹ Kongó Tivadar: Levél pesti barátomhoz. *Magyar Szó*, 1945. dec. 4., 3. o.

- SzTL F:083. Községi Népbizottság – Pacsér (1944–1959); [1931] 1944–1959 [1958]
SzTL F:100. Az I. Reon Népbizottsága – Szabadka (1945–1952); [1944]: 1945–1952 [1953]
SzTL F:101. A II. Reon Népbizottsága – Szabadka (1945–1952); 1945–1952 [1956]
SzTL F:107. Községi Népbizottság – Mali Beograd (1947–1955); 1947–1955
SzTL F:385. Szabadka község és járás háborús kártérítési bizottsága – Szabadka (1946–1947); 1946–1947

Napilapok

- Borba
Politika
Szabad Vajdaság (1945. szeptember 27-étől Magyar Szó)

Könyvek

- BILANDŽIĆ, Dušan 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb
F. CIRKL Zsuzsa–FUDERER László 1998. *Bácskai Golgota* (A vallásüldözés áldozatai). Tóthfalu
CSORBA Béla–MATUSKA Márton–RIBÁR Béla (szerk.) 2004. *Rémuralom a Délvidéken*. Újvidék
ĐILAS, Milovan 1989. *Találkozások Sztálinnal*. Budapest
FISCHER Ferenc (szerk.) 2005. *Kutatási Füzetek 12*. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára. Pécs
GYÖRKEI Jenő 2002. *Idegen bírák előtt* (Szombathelyi Ferenc újvidéki pere és kivégzése). Budapest
ILIĆ, Branislav; ĆIRKOVIĆ, Vojislav 1978. *Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita*. Beograd
JUDT, Tony 2007. *A háború után – Európa története 1945 óta I*. Budapest
JURISIĆ, Evgenije 2000. *Sudski proces Tito–Mihailović*. Beograd
KREMPTON, Ričard Dž. 2003. *Balkan posle drugog svetskog rata*. H. n.
LEMPI, Džon R. (Lampee, John R.) 2004. *Jugoslavija kao istorija* (Bila dvaput jedna zemlja). Beograd
MATUSKA Márton 1991. *A megtorlás napjai*. Újvidék
MESAROŠ, Šandor 1981. *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju
MÉSZÁROS Sándor 1995. *Holtta nyilvánítva* (Délvidéki magyar fátum 1944–1945) I. Hatodik Síp Alapítvány
NEŠKOVIĆ, Slobodan 1979. *Bledski sporazum, Tito–Dimitrov 1947*. Zagreb
PAPP Richárd 2003. *Etnikus vallások a Vajdaságban?* (Kisebbségi léthelyzetek kulturális antropológiai értelmezései) MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest
PETRANOVIĆ, Branko 1991. *Balkanska federacija 1943–1948*. Beograd
PETRANOVIĆ, Branko é. n. *Istorija Jugoslavije 1918–1988. I–III*. Beograd
PETRANOVIĆ, Branko, ZEČEVIĆ, Momčilo 1987. *Jugoslavenski federalizam, ideje i stvarnost* (Tematska zbirka dokumenata) I–II. Beograd
RADELIĆ, Zdenko 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji*. Hrvatski institut za povijest. Zagreb
SLIJEPČEVIĆ, Đorđe 2002. *Istorija Srpske pravoslavne crkve* (Knjiga III). Beograd

Mészáros Z.: EGY VIHAROS ÉVSZÁZAD KÖZEPÉN (I) LÉTÜNK 2013/3. 44–61.

SZABÓ Bálint: A szovjet–jugoszláv viszály drámai következményei a magyar–jugoszláv határregióban = *Bácsország* (Vajdasági honismereti szemle), 2002/4–6. sz., 101–103.

VALASTYÁN Balázs: Magyar–jugoszláv határincidensek (1948–1949) = *Bácsország* (Vajdasági honismereti szemle), 2009/1. 52–58.

ŽERJAVIĆ, Vladimir 1992. *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*. Zagreb–Ljubljana

ZUNDHAUSEN, Holm (Sundhausen, Holm) 2009. *Istorija Srbije od 19. do 21. veka*. Beograd

Amidst a Turbulent Century (I)

The 20th century was distinctly marked by the two world wars. This significance is also reflected in the fact that Europe surpassed this era, moving into a peaceful and thriving period. The end of World War II meant the time of stability both for the South Slav region and the Hungarian population living there. There were no changes of state borders, and the newly constituted system strengthened as well. All these are landmarks of the entire 20th century. The European and Yugoslav social processes further shaped the relations within the society in which the population Vojvodina, together with the people of Northern Bácska, lived.

Keywords: Yugoslavia, Tito, World War II, peace system, foreign policy, internal affairs, Europe

Beérkezés időpontja: 2013. 02. 19.

Közlésre elfogadva: 2013. 07. 11.